

Pridėtinės vertės augimą sąlygojantys veiksniai maisto ir gėrimų pramonėje

Jolanta Paunksnienė¹,

Aldona Stalgienė²

¹ *Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
El. paštas: jolanta.paunksniene@vv.vgtu.lt*

² *Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas,
V. Kudirkos g. 18, LT-03105 Vilnius
El. paštas: aldona@laei.lt*

Ekonomikos literatūroje, statistikos leidiniuose ir žiniasklaidoje labai dažnai minimas pridėtinės vertės rodiklis. Tad iškyla poreikis plačiau aptarti šio rodiklio sampratą, esmę, vartojimo reikšmingumą apibūdinant tiek visos šalies ekonomikos raidą, tiek atskirų ekonominės veiklos sričių efektyvumą. Straipsnyje yra nagrinėjami pridėtinės vertės kūrimo ypatumai maisto ir gėrimų pramonėje, apžvelgiami sektoriaus ekonominiai struktūriniai pokyčiai. Straipsnyje pateiktų ekonominių ir gamybinių rodiklių palyginimas leidžia teigti, kad Lietuvos maisto produktų gamybos pramonės struktūra pagal darbuotojų skaičių yra pažangesnė nei daugelio ES šalių naujokių, tačiau gerokai mažesnis darbo našumas mažina atskirų sektorių veiklos efektyvumą, kartu ir investicijų į šį sektorių srautus. Todėl svarbu stiprinti verslo, mokslo, valdžios institucijų bendravimą, teikti pagalbą mažoms įmonėms įvertinant savo galimybes rengiant paraiškas ES lėšoms gauti naujoviškiems projektams įgyvendinti.

Raktažodžiai: pridėtinė vertė, ekonominė pridėtinė vertė, darbo našumas, efektyvumas, investicijos, naujovės

ĮVADAS

Specialioje literatūroje dažnai minimas pridėtinės vertės rodiklis. Vienas anksčiausiai tyrinėjusių pridėtinę vertę yra A. Smithas – škotų mąstytojas, šiuolaikinio ekonomikos mokslo pradininkas. A. Smitas žengė toliau už savo pirmtakus žmonių ūkinės veiklos pažinimo srityje, pirmasis tas žinias pavertė nuoseklia turto (vertės) kūrimo bei paskirstymo teorija ir susidūrė su prieštaravimu: jeigu mainomąją prekių vertę sukuria savininko pirktas darbas, tai kaip paaiškinti šios vertės pasiskirstymą tarp įvairiausių visuomenės klasių. Jis padarė išvadą, kad vertės dėsnis veiktų tik pirmąją klasių visuomenėse, o atsiradus kapitalui ir privatinei žemės nuosavybei yra sukurama pridėtinė vertė. Toji vertė apima tai, kas paprastai yra dvi skirtingos pajamų rūšys, priklausančios dviem skirtingiems asmenims, – sankaupų pelnas ir darbo užmokestis (Smith, 2004). Šiuolaikiniai ekonomikos mokslininkai išskiria tokias sąvokas, kaip ekonominė pridėtinė vertė (EPV), kuri parodo įmonės grynąjį pelną, atskaičius mokesčius ir atėmus investuoto kapitalo kainą (Cagle et al., 2003; Grant, 2003; Young, O’Byrne, 2001; Myers, 1996). Aiškindami EPV sampratą, ją lygina su uždarbiu, „kurį savitės pabaigoje mažo šeimininio verslo savininkas pasideda į kojinę“. Tai gerai suformuluota koncepcija, kuri pastaraisiais dešimtmečiais tapo svarbiu kriterijumi planuojant įmonės veiklą (Karlöf, Lövingsson, 2006). Neabejotinai galima teigti, kad darbuotojams tenka didžiausia atsakomybė už

didėjančią pridėtinės vertės dalį daugelyje pramonės šakų, tačiau reikia pripažinti, kad vertė taip pat priklauso ir nuo vartotojų. Todėl labai dažnai iškyla klausimas, kaip sukuriamą vertę turėtų būti padalijama tarp pagrindinių rinkos dalyvių, t. y. tarp darbuotojų, vartotojų ir akcininkų (Dimitris, Anastassis, 2007; Fernandez, 2005; Волков, 2005). Be viso to, labai svarbiu veiksmu tampa ir tiekėjai, savo reikalavimus įmonėms ir vertės kūrimui kelia ir politinis sektorius bei vietinės bendruomenės (Karlöf, Lövingsson, 2006; Martin, Petty, 2000). Pridėtinės vertės reikšmę taip pat nagrinėjo M. Porteris, sukūręs vertės sistemą. Jo teigimu, kiekviena vertę generuojanti veiklos rūšis susideda iš šių sudedamųjų dalių: perkami komponentai, žmogaus išteklių, technologija, įvairių rūšių informacijos srautai (Porter, 1985; Porter, Teisberg, 2006).

Kaip pridėtinės vertės rodiklis aiškinamas Lietuvoje? Pridėtinė vertė – skirtumas tarp įmonės pagamintos produkcijos rinkos kainos ir jos gamybos žaliavų bei paslaugų kainos. Pridėtinė vertė – tai išlaidos darbo užmokesčiui ir Sodros mokesčiams bei gaunamas pelnas. Yra du pridėtinės vertės pavidalai – bendroji ir grynoji. Į bendrąją įskaičiuojamas ir ilgalaikio turto nusidėvėjimas, t. y. turto vertės sumažėjimas per tam tikrą laikotarpį (Petraavičius, Tamošiūnienė, 2008). Beje, nacionalinių sąskaitų rodiklių sąrašė nurodytas ne nusidėvėjimas, o šiek tiek platesnis rodiklis – pagrindinio kapitalo vartojimas. „Pagrindinio kapitalo vartojimas – gamintojo pagrindinių priemonių atsargų einamosios vertės

sumažėjimas, kuris įvyksta blogėjant fizinėms savybėms, dėl moralinio nusidėvėjimo ar atsitiktinių gedimų“. Statistikos leidinyje „Lietuvos nacionalinės sąskaitos 2004“ apibūdintas pridėtinės vertės rodiklis ir jo apskaičiavimas. „Bendroji pridėtinė vertė bazinėmis kainomis nustatoma kaip produkcijos vertė, išskaičiavus tarpinį vartojimą“. Produkcija – tai gamybos proceso metu sukurtų prekių ir paslaugų verčių suma. Tarpinis vartojimas – prekės ir paslaugos, kurios naudojamos gamyboje kaip gamybos priemonės (išskyrus pagrindines priemones). Pridėtinės vertės rodiklis yra naudojamas darbo našumo lygiui matuoti. Darbo našumas ekonomikos raidos rodiklių sąrašą yra nurodomas pirmuoju. Jis išreiškiamas kaip bendroji pridėtinė vertė, tenkanti vienai faktiškai darbuotojų dirbtai valandai. Pridėtinė vertė matuojama darbo našumo lygis įvairiose ekonominės veiklos srityse labai skirtingas, kai kuriose skiriasi beveik penkis kartus. Ši aplinkybė rodo, kad pridėtinė vertė turi svarbų vaidmenį ne tik kiekvienos įmonės ekonomikoje, bet ir visame šalies ūkyje. Šalies ūkio kokybinius pokyčius ypač gerai atspindi įvairių ekonominės veiklos rūšių dalies kuriant visos šalies pridėtinės vertės bendrą mastą kitimas. Šį kitimą atspindi bendrojo vidaus produkto (BVP) struktūros kitimas. Sudėję visų įmonių pridėtinės vertes gauname šalies bendrąją pridėtinę vertę (BPV) ataskaitiniu laikotarpiu buvusiomis kainomis. Ši pridėtinė vertė yra pagrindas bendrajam vidaus produktui apskaičiuoti. BVP, jo kitimo tempai plačiai naudojami tarptautiniams palyginimams ir ekonominei analizei.

Straipsnio tikslas – ištirti pagrindinių maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės struktūrinių rodiklių dinamiką, produkcijos apimtį, sukurtą pridėtinę vertę ir pastarosios kūrimą sąlygojančius veiksniai.

Tyrimo metodai – literatūros, antrinių duomenų sisteminė ekonominė analizė ir sintezė, lyginamoji analizė.

Lietuvos statistikos metraščiuose ir kituose Statistikos departamento leidiniuose pateikiami duomenys apie visuomenės darnią raidą, apie struktūrinius rodiklius, pagal kuriuos mūsų šalis lyginama su Europos Sąjungos vidurkiu. Produkcijos apimtį vertinė išraiška, pridėtinė vertė, darbo našumas – pagrindiniai struktūriniai rodikliai, pagal kuriuos Lietuva lyginama su kitomis Europos Sąjungos šalimis.

Lietuvai tapus ES nare, ne tik išsiplėtė rinkos, padidėjo įmonių finansavimo galimybės, bet ir išaugo konkurencija. Norint išlikti rinkoje ir įgyti konkurencinių pranašumų, reikia ieškoti būdų gamybos efektyvumui didinti. Dėl duomenų stokos atlikti išsamią visų ekonominių ir gamybinių maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriaus rodiklių analizę gana sudėtinga, pvz., labai sunku įvertinti mažų įmonių nuosavybės kainą, investicijų grąžą (Petračiūnas, Tamošiūnienė, 2008). Todėl straipsnyje pateikiamas bendras pagrindinių šio sektoriaus rodiklių palyginimas. Straipsnyje analizuojami 2003–2007 m. maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės struktūriniai pokyčiai, rodiklių dinamika, naujoviškų procesų ir pažangių technologijų diegimo kliūtys bei investicijų į gamybinius ir technologinius procesus svarba.

MAISTO PRODUKTŲ IR GĖRIMŲ GAMYBOS PRAMONĖS PRODUKCIJOS APIMTYS

Maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonė yra viena didžiausių apdirbamosios pramonės šakų Lietuvoje. 2007 m. Lietuvoje veikė 926 maisto produktų ir gėrimų gamybos įmonės, iš jų 38 % – individualios, 96 % visų šių įmonių sudaro mažos ir vidutinės. Įmonių skaičius maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriuje per pastaruosius trejus metus sparčiai mažėjo, 2003 m. pradžioje jų buvo trečdaliu daugiau nei 2007-aisiais. Ypač per minėtą laikotarpį sumažėjo individualių įmonių skaičius. Pagal darbuotojų skaičių, Statistikos departamento duomenimis, apie pusė visų maisto produktų ir gėrimų gamybos įmonių priskirtinos prie mikroįmonių, 33 % – prie mažų, 14 % – prie vidutinių įmonių (Pelaniene ir kt., 2007), tačiau pagal metines pajamas prie mikroįmonių būtų galima priskirti net 89 % įmonių. Tiek buvo įmonių, kurių pajamos mažesnės nei 7 mln. Lt. Didelės įmonės, turinčios daugiau kaip 250 darbuotojų, sudarė tik 4 %, tačiau jose dirbo beveik 46 % visų maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriaus darbuotojų.

Pažymėtina, kad Lietuvos maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriuje, kitaip negu daugelyje kitų ES šalių, santykinai didelę dalį sudaro vidutinės ir didelės (pagal darbuotojų skaičių) įmonės, o 1–9 darbuotojų įmonių Lietuvoje, palyginti su 27 Europos Sąjungos (ES-27) šalių vidurkiu, gerokai mažiau (1 lentelė).

Maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės dalis parduotos apdirbamosios pramonės produkcijos struktūroje 2007 m. sudarė 20 %, o 2006-aisiais – 18,8 %. Palyginti su ES-27 šalių vidurkiu (12,8 %), tai santykinai didelė dalis. Eurostato duomenimis, ji didesnė tik Graikijoje ir Latvijoje (1 pav.).

Lietuvos maisto produktų ir gėrimų įmonių produkcijos vertė 2007 m. veikusiomis kainomis siekė 9,0 mlrd. Lt, t. y. 14,6 % daugiau negu 2006-aisiais (2 pav.). Vidutinės maisto produktų ir gėrimų pramonės produkcijos gamintojų kainos 2006 m. gruodį augo sparčiau nei visos apdirbamosios gamybos. Didžiausią dalį parduotos maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės produkcijos 2006-aisiais, kaip ir ankstesniais metais, sudarė pienas, mėsa ir jų produktai bei gėrimai.

Parduotos produkcijos vertės augimą lėmė ir pardavimų apimtys, ir gamintojų kainų didėjimas. Vidutinės maisto produktų ir gėrimų pramonės produkcijos gamintojų kainos 2007 m. gruodį, palyginti su 2006 m. gruodžiu, augo lėčiau nei visos apdirbamosios gamybos. Per 2007 metus padidėjo daugelio produktų gamyba ir pardavimai (2 lentelė).

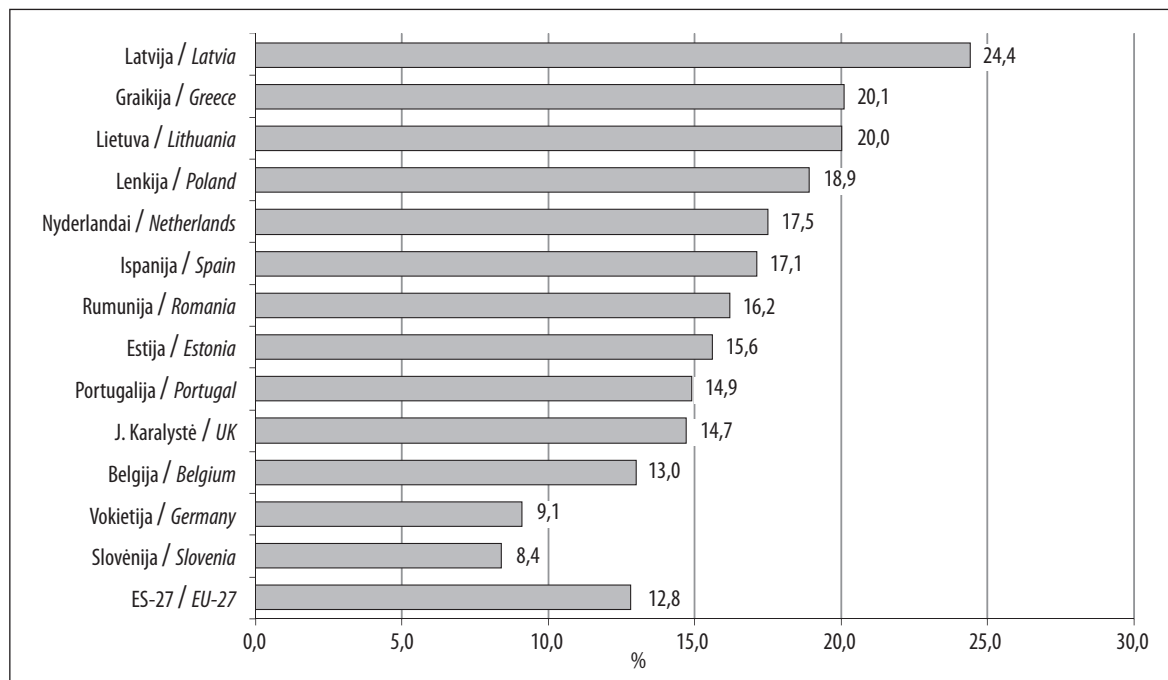
Vis daugiau Lietuvoje pagamintų maisto produktų parduodama užsienio rinkose. Pirmaisiais narystės ES metais, pagerėjus prekybos su užsienio šalimis sąlygoms, lietuviškų maisto produktų ir gėrimų pardavimo užsienio rinkose plėtra buvo spartesnė nei 2006 m. 2005-aisiais eksporto plėtra lėmė apie 60 % sektoriaus produkcijos pardavimų prieaugio, 2006-aisiais ši dalis sumažėjo iki 35 % (Pelaniene, Stalgienė, 2007), 2007-aisiais vėl padidėjo iki 45 %. Pokyčiams iš

1 lentelė. Lietuvos ir kai kurių kitų ES šalių maisto produktų ir gėrimų gamybos įmonių struktūra pagal darbuotojų skaičių 2006 m. %
 Table 1. Structure of manufacture of food and beverages enterprises by number of employees in Lithuania and selected EU countries in 2006, %

Šalis / Country	Darbuotojų skaičius / Number of employees					Iš viso / Total
	1–9	10–19	20–49	50–249	≥ 250	
ES-27 / EU-27	79	11	6	4	1	100
Čekija / Czech Republic	72	10	9	7	1	100
Danija / Denmark	53	24	14	6	2	100
Estija / Estonia	39	21	20	15	5	100
Prancūzija / France	89	6	3	2	0	100
Latvija / Latvia	44	16	16	19	4	100
Lietuva* / Lithuania*	45	16	19	16	4	100
Nyderlandai / Netherlands	66	16	9	7	2	100
Austrija / Austria	64	19	11	5	1	100
Lenkija / Poland	71	9	10	7	2	100
Portugalija / Portugal	80	11	6	3	0	100
Rumunija / Romania	70	13	10	6	1	100
Slovėnija / Slovenia	78	9	6	5	2	100
Suomija / Finland	80	8	6	5	1	100
Švedija / Sweden	79	9	7	4	1	100

* 2007 metai / * In 2007.

Šaltinis: Eurostato duomenys <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> / Source: EUROSTAT.

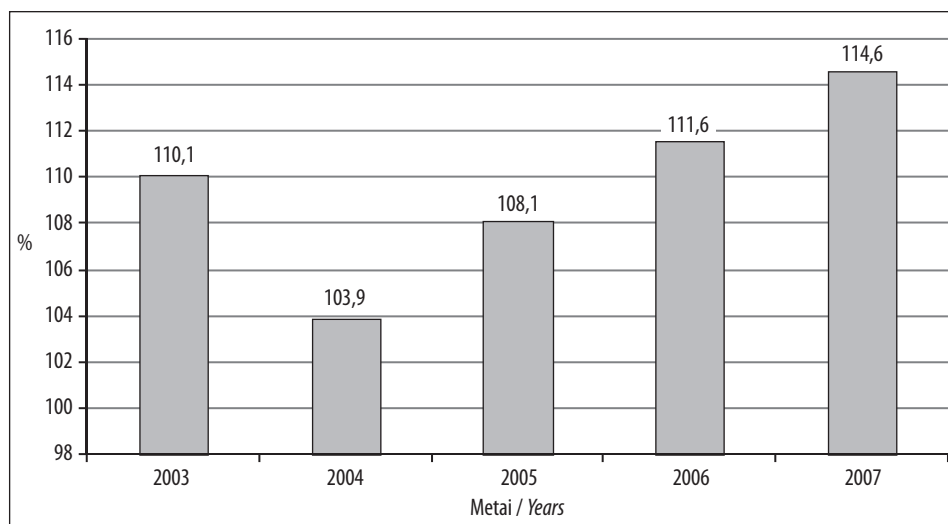

1 pav. Kai kurių ES šalių maisto produktų ir gėrimų pramonės produkcijos dalis apdirbamosios pramonės produkcijoje 2006 m. %

Fig. 1. The share of the manufacture of food and beverages in the total manufacturing of selected EU countries in 2006, %

* 2007 metai / * In 2007.

Šaltinis: Eurostato duomenys <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> / Source: EUROSTAT.

2 pav. Maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės parduotos produkcijos indeksai

2003–2007 metais (palyginti su ankstesniais metais) %

Fig. 2. Indices of sold production of food products and beverages in 2003–2007 (compared to the previous year), %

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV / Source: Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania.

2 lentelė. Pagrindinių maisto produktų gamyba 2003–2007 m. tūkst. t

Table 2. Production of main food products in 2003–2007, thou t

Produktai / Products	Gamyba / Production					2007, palyginti su 2006 / Compared to 2006, %
	2003	2004	2005	2006	2007	
Mėsa ir mėsos subproduktai / Meat and meat offal	106,3	112,7	155,9	163,7	183,1	11,8
Dešros / Sausages	51,2	53,4	58,4	57,9	57,6	-0,5
Švieži (nenokinami ir nekonservuojami) sūriai / Fresh (unripened and uncured) cheese	-	-	-	15,0	17,0	13,3
Kiti švieži sūriai / Other fresh cheese	-	-	3,9	5,8	5,6	-3,4
Nelydyti sūriai / Non-processed cheese	-	-	62,2	62,6	52,3	-16,5
Varškė / Curd	11,3	12,1	13,1	17,7	21,5	21,5
Pieno konservai / Canned dairy products	7,7	9,6	11,7	14,8	22,0	48,6
Sviestas / Butter	-	-	8,6	11,3	12,3	8,8
Majonezas / Mayonnaise	10,1	10,5	8,5	9,7	14,4	48,5
Paruošti arba konservuoti produktai iš vaisių ir daržovių / Prepared or preserved vegetables and fruit	9,4	9,2	15,5	15,4	18,3	18,8
Nekoncentruotos vaisių ir daržovių sultys, mln. l / Non-concentrated fruit and vegetable juice, mill. l	-	-	9,7	10,3	12,1	17,5
Duona ir pyrago gaminiai / Bread and pastry products	157,2	174,8	190,6	182,8	173,6	-5,0
Cukrus / Sugar	131,5	132,9	110,4	96,6	125,1	29,5
Konditerijos gaminiai / Confectionery products	40,5	44,5	46,6	49,9	50,7	1,6
Natūralūs mineraliniai ir aeruoti vandenys, mln. dal. / Natural mineral and aerated waters, mill. dal.	3,9	5,9	13,1	16,5	18,4	11,5

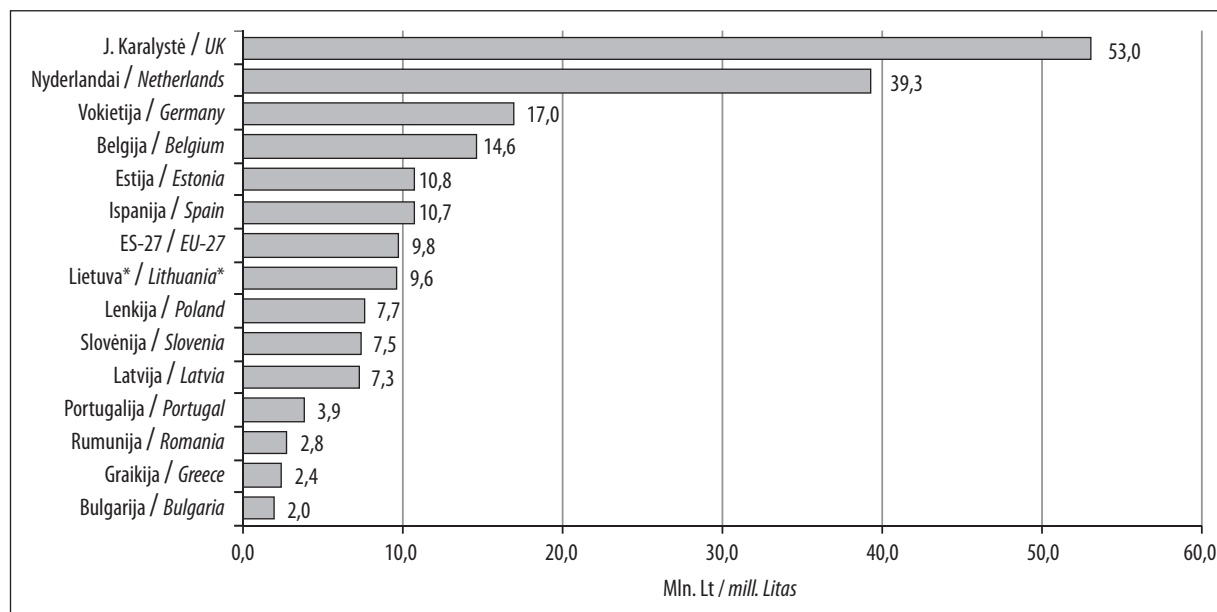
Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV / Source: Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania.

dalies įtakos turėjo skirtingos kainų kitimo tendencijos vidaus ir užsienio rinkose. 2005 ir 2007 metais užsienyje jos didėjo sparčiau nei vidaus rinkoje, o 2006-aisiais, atvirkščiai, – užsienio rinkose parduodamų maisto produktų ir gėrimų kainų augimo tempai buvo lėtesni (daugelio produktų sumažėjo) nei parduodamų vidaus rinkoje.

Mažėjančios kainos užsienio rinkose nesumažino maisto produktų ir gėrimų eksporto. Kainų mažėjimą kompensavo mokamos už maisto produktų eksportą į trečiąsias šalis

eksporto grąžinamosios išmokos. Nacionalinės mokėjimo agentūros duomenimis, didžiausia jų dalis išmokėta už cukraus, mėsos ir pieno produktų eksportą.

Lietuvos maisto produktų ir gėrimų gamybos įmonės vidutinės pajamos, pagal vidutinį vienoje įmonėje dirbančių darbuotojų skaičių, yra didesnės nei daugelyje ES šalių ir artėja prie ES-27 šalių vienos įmonės vidutinių pajamų, tačiau beveik dvigubai mažesnės negu Vokietijoje, penkiskart mažesnės negu Jungtinėje Karalystėje (3 pav.).

3 pav. Vidutinės vienos maisto produktų ir gėrimų gamybos įmonės pajamos Lietuvoje ir kai kuriose kitose ES šalyse 2006 metais mln. Lt

Fig. 3. Average income of manufacture of food and beverages per enterprise in Lithuania and selected EU countries in 2006, mill. Lit

* 2007 metai / * In 2007.

Šaltinis: Eurostato duomenys <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> / Source: EUROSTAT.

Tokių ryškių skirtumus lemia vis dar žymiai atsiliekantis nuo kitų ES šalių, ypač senbuvų, Lietuvos maisto produktų gamybos įmonių darbo našumas.

LIETUVOS MAISTO PRODUKTŲ IR GĖRIMŲ GAMYBOS ĮMONIŲ DARBO NAŠUMAS

Didėjantis darbo našumas darė teigiamą poveikį gamybos plėtrai. 2007 m. vidutiniškai per vieną faktiškai dirbtą valandą maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybos įmonėse sukurta pridėtinė vertė to meto kainomis buvo 28,5 Lt. Palyginti su 2006 m., ji padidėjo 9,2 %, o palyginti su 2003 m. – 40 %. Nepaisant to, kad 2007 m. darbo našumas gerokai padidėjo, vienas Lietuvos maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybos įmonės darbuotojas per valandą sukuria kelis kartus mažiau pridėtinės vertės nei analizuojamo sektoriaus darbuotojas ES šalyse senbuvėse. Eurostato duomenimis, palyginus panašios produktų struktūros sektorius, Airijoje vieno darbuotojo per valandą sukurta pridėtinė vertė yra dešimt, Jungtinėje Karalystėje – penkis, Vokietijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Graikijoje daugiau kaip tris kartus didesnė nei Lietuvoje (4 pav.).

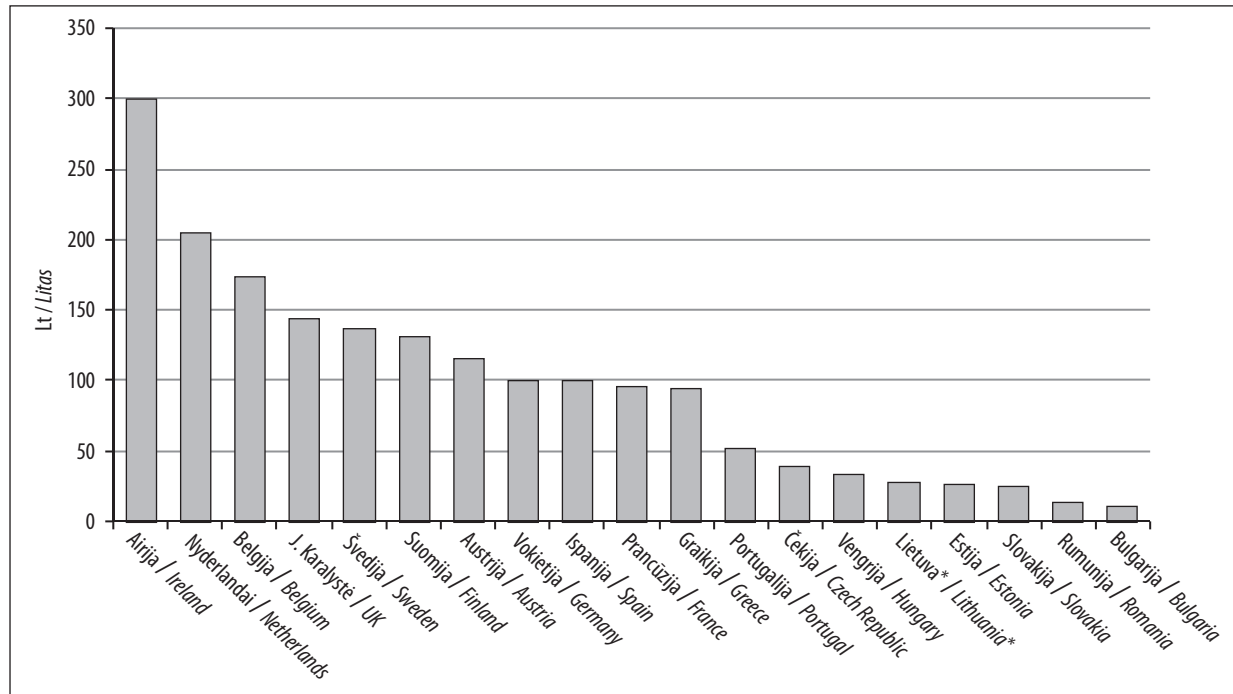
Pagrindine darbo našumo skirtumų priežastimi galima įvardyti moraliai ir fiziškai senesnius, žemesnio technologinio lygio nei ES šalyse senbuvėse įrenginius ir mašinas. Dėl šios priežasties pridėtinės vertės sudedamoji dalis – pagrindinio kapitalo vartojimas – yra mažesnė nei ES šalyse. Prie rodiklių (per valandą sukurta pridėtinė vertė) mažinančių veiksnių priskirtina ir mažesnė darbo jėgos kaina, kuri analizuojamu laikotarpiu Lietuvoje didėja. Paminėtinos ir eksporto subsidijos, kurios Lietuvoje iki jos integracijos į ES nebuvo mokamos. Buvo ir daugiau veiksnių, lėmusių skirtingą darbo

našumą, tačiau tyrimai rodo, kad eliminavus jų įtaką, minėtas skirtumas daug nesumažėtų (Pelanienė, Stalgienė, 2006).

Pažymėtina, kad didelėse pagal darbuotojų skaičių įmonėse dėl efektyviau organizuotų gamybinių procesų darbo našumas kelis kartus didesnis nei mažose. Statistikos departamento duomenimis, 2006 metais vieno darbuotojo sukurta pridėtinė vertė Lietuvos maisto produktų gamybos įmonėse, turinčiose daugiau kaip 250 darbuotojų, buvo 2,4 karto didesnė nei 50–249 darbuotojų įmonėse ir per 4 kartus – nei 1–49 darbuotojų įmonėse. Darbo našumo skirtumą tarp mažų ir didelių įmonių didina ir tai, kad dažnai mažose įmonėse daugiau rankų darbo nei didelėse.

Panašus darbo našumo santykis ir kitose ES šalyse, išskyrus 1–9 darbuotojų įmones. Lietuvoje šios grupės įmonių veikla nuostolinga, o ES šalių senbuvų tokiose įmonėse vieno darbuotojo sukurta pridėtinė vertė dažnai viršija pridėtinę vertę, sukurta 10–19 darbuotojų įmonėse. Skirtingas darbo našumas ir atskiruose maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriuose. Daugiausia pridėtinės vertės Lietuvoje sukurama gėrimų ir pieno produktų gamyboje (Pelanienė, Stalgienė, 2007). Analogiška padėtis ir kitose ES šalyse. Mėsos produktų gamybos bei vaisių ir daržovių perdirbimo sektorių sukurtos pridėtinės vertės ir produkcijos santykis Lietuvoje, palyginti su kitomis šalimis, vienas mažiausių (3 lentelė), o pieno produktų gamybos sektoriuje, atvirkščiai, – vienas didžiausių.

Tarp veiksnių, lemiančių efektyvumą, darbo našumą ir jo augimą, be anksčiau minėtų, vienas pagrindinių yra naujos technologijos, gebėjimas jas įdiegti ir panaudoti. Kita vertus, naujų technologijų diegimas priklauso nuo turimų lėšų ar gebėjimo pritraukti investicijas iš šalies.

4 pav. Kai kurių ES šalių maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybos įmonių darbo našumo (per valandą sukurtos pridėtinės vertės) palyginimas 2006 metais Lt
Fig. 4. Comparison of labour productivity (value added created per 1 hour) of the manufacture of food, beverages and tobacco in selected EU countries in 2006, Lt
* 2007 metai / * In 2007.

Šaltinis: Eurostato duomenys <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> / Source: EUROSTAT.

3 lentelė. Kai kurių ES šalių maisto produktų ir gėrimų gamybos sektorių efektyvumas (pridėtinės vertės ir produkcijos vertės santykis) 2006 metais %
Table 3. Efficiency (the ration of value added to output) in the manufacture of food and beverages by sectors in selected EU countries in 2006, %

Šalis / Country	Vidutiniškai / average	Sektoriai / Sectors			
		pieno produktų dairy	mėsos produktų meat	duonos bread	vaisių ir daržovių fruit and vegetables
ES-27 / EU-27	23,5	–	17,6	44,4	23,0
Belgija / Belgium	19,5	13,8	15,9	43,1	20,3
Bulgarija / Bulgaria	18,6	19,6	12,7	26,5	19,8
Čekija / Czech Republic	–	10,8	16,0	34,1	23,0
Danija / Denmark	–	–	22,4	43,9	24,0
Vokietija / Germany	23,2	13,1	18,1	50,7	19,1
Estija / Estonia	21,6	15,4	20,3	34,7	24,7
Airija / Ireland	–	20,2	–	49,5	31,4
Graikija / Greece	31,2	26,6	27,1	32,5	27,9
Ispanija / Spain	22,3	19,7	19,7	42,3	21,2
Prancūzija / France	–	14,0	18,0	45,2	19,7
Italija / Italy	–	17,6	14,7	41,7	18,1
Kipras / Cyprus	–	31,2	14,8	48,1	34,6
Latvija / Latvia	25,1	18,9	21,7	38,9	31,8
Lietuva / Lithuania	22,3	22,5	13,4	34,3	19,4
Vengrija / Hungary	–	17,6	14,1	36,2	23,1
Nyderlandai / Netherlands	20,6	12,9	13,7	44,2	22,4
Austrija / Austria	–	18,5	24,5	56,8	27,8
Lenkija / Poland	21,9	16,4	12,9	24,1	26,4

3 lentelė (tęsinys)
Table 3 (continued)

Šalis / Country	Vidutiniškai / Average	Sektoriai / Sectors			
		pieno produktų dairy	mėsos produktų meat	duonos bread	vaisių ir daržovių fruit and vegetables
Portugalija / Portugal	22,7	18,5	18,9	44,0	22,0
Rumunija / Romania	20,9	19,9	16,1	28,7	20,0
Slovėnija / Slovenia	27,0	8,7	17,0	42,2	25,6
Slovakija / Slovakia	–	8,8	7,8	36,0	–
Suomija / Finland	–	15,9	23,4	43,2	30,1
Švedija / Sweden	–	21,6	19,1	41,9	27,6
J. Karalystė / UK	31,3	20,5	22,3	47,3	34,9

Šaltinis: Eurostato duomenys <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> / Source: EUROSTAT.

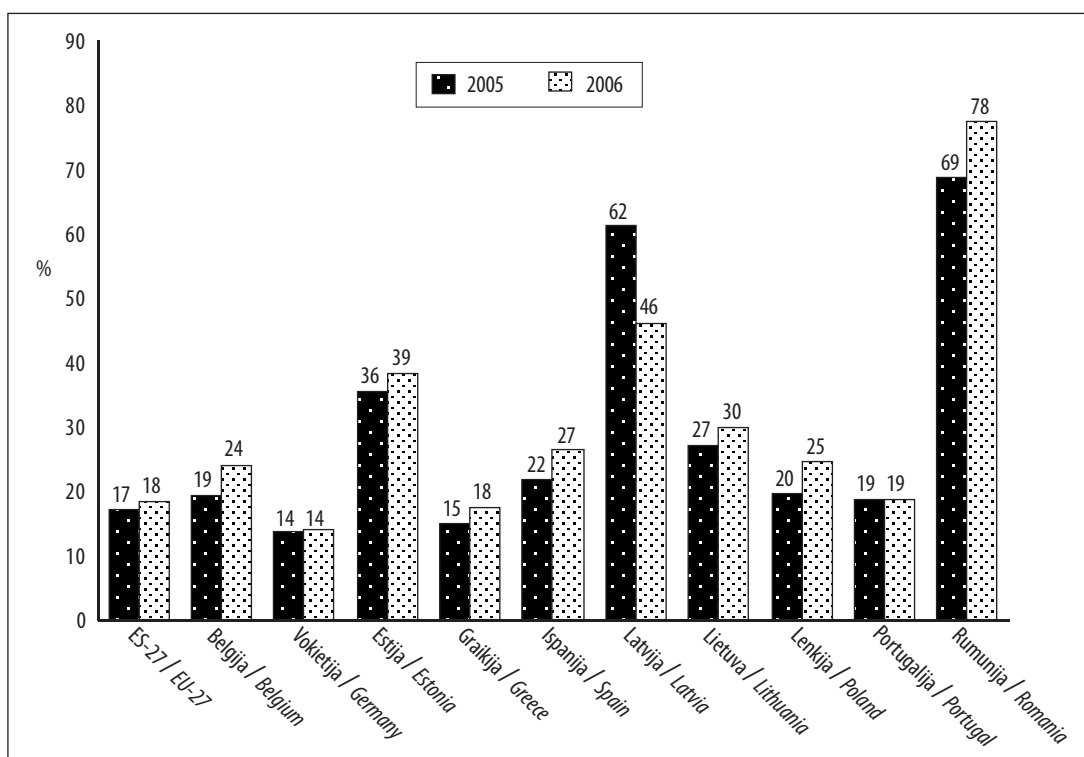
INVESTICIJOS LIETUVOS MAISTO PRODUKTŲ IR GĖRIMŲ GAMYBOS SEKTORIUJE

Materialinių investicijų apimtis 2005 metais, palyginti su 2004-aisiais, sumažėjo 11 %. Tačiau tarp ES šalių 2005–2006 m., Eurostato duomenimis, materialinių investicijų rodiklis (materialinių investicijų ir pridėtinės vertės santykis) Lietuvoje buvo didesnis nei ES-27 vidurkis ir yra vienas aukščiausių (5 pav.).

Daugiausiai investuota maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriuje integracijos į ES laikotarpiu. Aukštesnę rodiklio reikšmę lėmė žemesnis nei ES šalių senbuvių maisto

produktų gamybos įmonių techninis lygis, siekis būti konkurencingais besiplečiančiose rinkose, o prielaidas tam kaip tik ir sudarė naujos technologijos, darbuotojų kvalifikacija, mokslo tyrimo ir plėtros darbai, rinkodara – veiksniai, susiję su investicijomis ne tik į materialųjį, bet ir į žmogiškąjį, intelektualųjį kapitalą.

Per pastaruosius penkerius metus į materialųjį sektoriaus turtą investuota 2 072 mln. Lt. 2006 m. investicijų buvo daugiausia, palyginti su 2005-aisiais, jos padidėjo daugiau nei investicijos į visą apdirbamąją pramonę, tačiau per visą analizuojamąjį laikotarpį augo netolygiai (4 lentelė).

5 pav. Kai kurių ES šalių maisto produktų ir gėrimų pramonės investicijų rodiklis 2005 ir 2006 metais %

Fig. 5. Capital investment index in the manufacture of food and beverages of selected EU countries in 2005 and 2006, %

Šaltinis: Eurostato duomenys <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> / Source: EUROSTAT.

Investicijų rodiklis atskiruose maisto produktų ir gėrimų sektoriuose labai skirtingas. Statistikos departamento duomenimis, 2003 m. didžiausias jis buvo mėsos produktų, vaisių ir daržovių perdirbimo sektoriuose. Nepaisant to, minėtų sektorių konkurencingumas ES rinkose 2003 m. buvo mažesnis nei kitų maisto produktų sektorių. Nepakankamas konkurencingumas riboja įmonių produkcijos pardavimų plėtrą, kartu ir jų veiklos pelningumą. 2002–2006 m. daugiausia investuota į pieno produktų gamybą. Vidutinės metinės investicijos į vieną šio sektoriaus įmonę buvo apie 5 kartus didesnės nei vidutinės investicijos į maisto produktų ir gėrimų gamybos įmonę. Didesnės nei vidutinės buvo ir investicijos į mėsos produktų gamybos bendroves.

Kitaip nei materialinės investicijos kito tiesioginės užsienio investicijos. Per analizuojamąjį laikotarpį maisto produktų, gėrimų ir tabako įmonėse sukauptų tiesioginių užsienio investicijų dalis apdirbamosios pramonės užsienio investicijose nuolat mažėjo. 2002 m. ji sudarė per 42 %, o 2007-ųjų pabaigoje, Statistikos departamento duomenimis, tik 11,8 %. Mažėjo ir įmonių su užsienio kapitalu skaičius bei sukauptų investicijų apimtis. Tai reiškia, kad užsienio investuotojams Lietuva tampa vis mažiau patraukli. 2006 m. sukauptos tiesioginės užsienio investicijos į maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybą buvo 11,4 % mažesnės nei 2005-aisiais, tačiau 2007-aisiais pradėjo didėti (6 pav.).

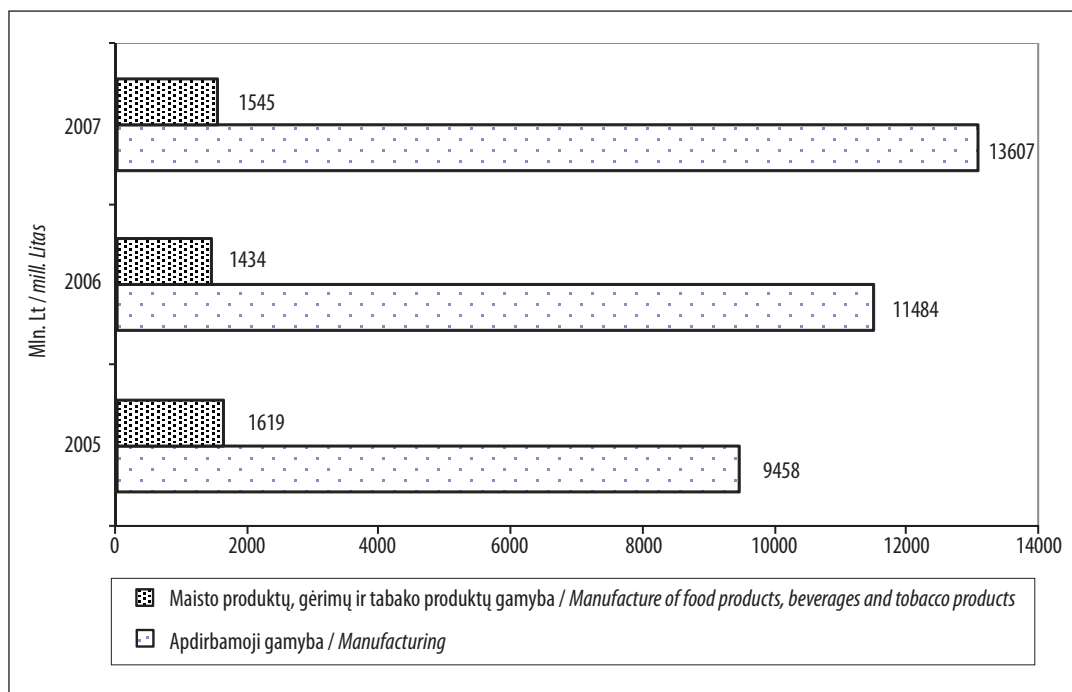
Bendram investicijų į maisto produktų gamybos įmones augimui įtakos turėjo ir parama pagal SAPARD, skirta maisto

4 lentelė. Materialinės investicijos 2003–2007 metais

Table 4. Capital investment in 2003–2007

Rodikliai / Indicators	2003	2004	2005	2006	2007
Apdirbamoji pramonė mln. Lt / Manufacturing, mill. Lit	1643,9	1648,8	1999,0	2298,2	3176,4
pokyčiai, palyginti su ankstesniais metais % changes compared to the previous year, %	6,7	0,3	21,2	15,0	38,2
Maisto produktų ir gėrimų gamyba mln. Lt Manufacture of food products and beverages, mill. Lit	389,7	436,0	388,0	457,6	589,8
dalis apdirbamojoje pramonėje % / share in manufacturing, %	23,7	26,4	19,4	19,9	18,6
pokyčiai, palyginti su ankstesniais metais % changes compared to the previous year, %	-2,7	11,9	-11,0	17,9	28,9

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV / Source: Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania.

6 pav. Sukauptos tiesioginės užsienio investicijos apdirbamojoje bei maisto produktų, gėrimų ir tabako gamyboje 2005–2007 m. pradžioje mln. Lt

Fig. 6. Direct investment in manufacturing and manufacture of food, beverages and tobacco products at the end of 2005–2007, mill. Lit

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV / Source: Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania.

produktų gamintojams pagal „Žemės ūkio ir žuvininkystės produktų perdirbimo ir marketingo tobulinimo“ kryptį bei teikiama Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo (EŽŪOGF) parama pagal Lietuvos 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento (BPD) Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioritetu priemonę „Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas“. Pagal SAPARD, išmokėta 234,6 mln. Lt paramos. Ja pasinaudojo apie 4 % visų įmonių. Apie 60 % visos SAPARD paramos teko mėsos produktų gamybos įmonėms, tačiau vidutinis vieno paramos gavėjo finansavimas buvo didžiausias pieno produktų gamybos sektoriuje. EŽŪOGF skirta 2004–2006 m. parama – 94 mln. Lt. 2006 m. pabaigoje buvo pasirašytos 36 sutartys, pagal kurias paramos gavėjams atiteko 99,6 % visų paramos lėšų. Iš turimų duomenų galima spręsti, kad ir EŽŪOGF paramos dauguma lėšų susitelkė taip pat pieno bei mėsos produktų gamybos įmonėse.

LIETUVOS MAISTO PRODUKTŲ IR GĖRIMŲ GAMYBOS SEKTORIAUS EKONOMINIŲ RODIKLIŲ DINAMIKA

Darbo našumo augimas yra viena pagrindinių prielaidų, mažinančių didėjančių išteklių kainų neigiamą poveikį įmonių veiklos pelningumui. Tiesa, maisto produktų ir gėrimų pramonės įmonių bendrasis pelningumas 2007 m. buvo didesnis nei 2006-aisiais (5 lentelė). Tačiau jis pasiektas išteklių kainų didėjimą kompensuojant produkcijos kainų didinimu. Tokios tendencijos, esant didelei konkurencijai, ilgai išlikti negali.

Ekonominių ir finansinės rizikos rodiklių dinamika rodo, kad mažėja ir maisto produktų gamybos įmonių gebėjimai likviduoti trumpalaikius įsipareigojimus. Šią problemą spręsti iš dalies trukdo prekybos įmonių skolos maisto produktų

gamybos įmonėms. Pavyzdžiui, 2006 m. pabaigoje pieno perdirbimo įmonėms prekybos įmonės buvo skolingos 5,5 mln. Lt, o užsienio šalių subjektai – 73,2 mln. Lt. 2006–2007 m. žymiai išaugo įmonių įsiskolinimai, o įsiskolinimo koeficientas viršijo kritinį, pagal Įmonių bankroto įstatymą, lygį. Minėtų rodiklių tendencijos rodo įmonių konkurencingumo mažėjimą. Siekiant išlikti maisto produktų rinkoje, būtina aktyviau diegti naujoves.

IŠVADOS

Maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonė yra viena didžiausių apdirbamosios pramonės šakų Lietuvoje. Įmonių skaičius maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriuje per pastaruosius trejus metus sparčiai mažėjo, ypač per nagrinėtą laikotarpį sumažėjo individualių įmonių skaičius. Beveik 97 % visų įmonių sudaro mažos ir vidutinės įmonės, tačiau pagal gaunamas metines pajamas prie mikroįmonių būtų galima priskirti net 89 % sektoriaus įmonių. Didelės įmonės, turinčios daugiau kaip 250 darbuotojų, sudaro tik labai mažą visos maisto ir gėrimų pramonės dalį, tačiau jose dirba beveik pusė visų maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriaus darbuotojų.

Nors nagrinėjamu laikotarpiu darbo našumas gerokai padidėjo, vienas Lietuvos maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybos įmonės darbuotojas per valandą sukuria kelis kartus mažiau pridėtinės vertės nei šių sektorių darbuotojas ES šalyse senbuovėse. Galima išskirti pagrindinius pridėtinės vertės, kartu ir darbo našumo, augimą sąlygojančius ir glaudžiai tarpusavyje susijusius veiksnius:

- bendram maisto ir gėrimų pramonės pridėtinės vertės (darbo našumo) lygiui turi labai didelę įtaką mažų ir vidutinių įmonių, kuriose dirba daugiau kaip pusė visų sektoriaus

5 lentelė. Maisto produktų ir gėrimų pramonės ekonominių ir finansinės rizikos rodiklių dinamika 2003–2007 m.

Table 5. Economic and financial risk indicators of manufacture of food products and beverages in 2003–2007

Rodikliai / Indices	Metai / Years				
	2003	2004	2005	2006	2007
Pelningumo rodikliai / Profitability					
Bendrasis pelningumas (bendrojo pelno santykis su pajamomis) / Gross profitability	24,6	23,8	22,4	22,5	23,25
Pelningumas (pelno prieš apmokestinimą santykis su pardavimo pajamomis) / Profitability	4,0	4,3	4,8	4,2	7,1
Mokumo rodikliai / Solvency indices					
Einamasis mokumas (trumpalaikio turto santykis su trumpalaikiais įsipareigojimais) / Current solvency	1,58	1,61	1,34	1,32	1,27
Kritinis mokumas (trumpalaikio turto, atėmus atsargas, santykis su trumpalaikiais įsipareigojimais) / Critical solvency	0,95	0,95	0,83	0,80	0,73
Bendrasis mokumas (nuosavo kapitalo santykis su įsipareigojimais) / Gross solvency	1,37	1,27	0,95	0,95	0,94
Įsiskolinimo ir manevringumo rodikliai / Indebtedness and mobility indices					
Įsiskolinimas (įsipareigojimų santykis su turto) / Indebtedness	0,42	0,44	0,51	0,51	0,51
Manevringumas (trumpalaikio turto santykis su nuosavu kapitalu) / Mobility	0,81	0,81	0,93	0,97	1,00

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV / Source: Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania.

darbuotojų, nedidelis darbo našumas, besiskiriantis nuo didelių įmonių 2,5–4 kartus;

- veiksmų, lemiančių darbo našumą ir jo augimą, vienas pagrindinių yra naujos technologijos, gebėjimas jas įdiegti ir panaudoti. Pagrindine darbo našumo skirtumų priežastimi ES lygiu galima įvardyti moraliai ir fiziškai senesnius, žemesnio technologinio, neatitinkančio ES šalių senbuvių, lygio įrenginius ir mašinas (ypač mažose įmonėse, kurios turi mažai galimybių pritraukti stambesnes investicijas technologijų atnaujinimui). Dėl šios priežasties pridėtinės vertės sudedamoji dalis – pagrindinio kapitalo vartojimas – yra mažesnė nei ES šalyse;

- naujų technologijų diegimas priklauso nuo turimų lėšų ar gebėjimo pritraukti investicijas iš šalies. Daugiausiai buvo investuota maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriuje integracijos į ES laikotarpiu. Aukštesnę rodiklio reikšmę lėmė žemesnis nei ES šalių senbuvių maisto produktų gamybos įmonių techninis lygis, siekis būti konkurencingais besiplečiančiose rinkose. Įsitraukus į ES ekonominę erdvę investicijų rodiklis atskiruose maisto produktų ir gėrimų pramonės sektoriuose taip pat labai skirtingas. Daugiausia investuota į pieno produktų gamybą. Vidutinės metinės investicijos į vieną šio sektoriaus įmonę buvo apie 5 kartus didesnės nei vidutinės investicijos į maisto produktų ir gėrimų gamybos įmonę. Didesnės nei vidutinės buvo ir investicijos į mėsos produktų gamybos bendroves. Tam įtakos turėjo didėjančios eksporto grąžinamosios išmokos (cukraus, pieno produktų sektoriuose), ES teikiamos paramos (SAPARD, EŽŪOGF) lėšos, kurių dauguma taip pat susitelkė pieno ir mėsos produktų gamybos įmonėse;

- prie rodiklių (per valandą sukurtą pridėtinę vertę) mažinančių veiksmų priskirtina mažesnė darbo jėgos kaina, nors ji analizuojama laikotarpiu Lietuvoje didėjo.

Siekiant sukurti didesnę pridėtinę vertę sektoriuje būtina aktyviau diegti naujoves taip didinant darbo našumą. Darbo našumo augimas yra viena pagrindinių prielaidų, mažinančių didėjančių išteklių kainų neigiamą poveikį įmonių veiklos pelningumui. Šalies ūkio ir ekonomikos augimo pagrindas yra įmonės, įgyvendinančios inovacinius projektus ir orientuotos į naujausių žinių panaudojimą. Naujovės ir pažangios technologijos yra reikalingos siekiant atlaikyti vis didėjančią konkurencinį spaudimą ir sėkmingai skverbtis į naujas rinkas. Maisto produktų gamybos sektoriuje santykinai daug įmonių nėra įvertinusios savo galimybių – nežino, ar jos pajėgios įgyvendinti naujoviškus projektus, ar ne. Įmonėms trūksta informacijos apie paraiškų rengimą ES lėšoms gauti naujovių įgyvendinimo projektams, nežino visų verslo paramos institucijų galimybių, o įmonėms diegti naujoves labiausiai trukdo rizikos baimė, didelės išlaidos, reikalingos inovacijų diegimui, kvalifikuotų darbuotojų stoka, valstybės paramos stoka. Todėl, atsižvelgiant į tai, svarbu stiprinti bendravimą tarp verslo, mokslo ir valdžios institucijų, teikti

pagalbą mažoms įmonėms įvertinant galimybes bei rengiant paraiškas ES lėšoms gauti naujoviškiems projektams įgyvendinti.

Gauta 2009 02 10
Priimta 2009 03 30

Literatūra

1. Cagle L., Smythe J. T., Fulmer J. Implementing EVA: One Company's Story // *Journal of Corporate Accounting and Finance*. 2003. No. 14(3). P. 65–70.
2. Dimitris K., Anastassis C. The validity of the economic value added approach: an empirical application // *European Financial Management*. 2007. No. 13(1). P. 71–100.
3. Fernandez P. Equivalence of ten different methods for valuing companies by cash flow discounting // *International Journal of Finance Education*. 2005. No. 1(1). P. 141–168.
4. Grant J. L. *Economic Value Added*. 2nd edn. John Wiley and Sons. 2003. 324 p.
5. Young S. D., O'Byrne S. F. *EVA and Value Based Management: A Practical Guide to Implementation*. McGraw-Hill, 2001.
6. Karlöf B., Lövingsson F. H. *Vadybos koncepcijos ir modeliai nuo A iki Z*. Vilnius: UAB „Verslo žinios“, 2006. 416 p.
7. Martin J. D., Petty J. W. *Value Based Management: The Corporate Response to the Shareholder Revolution*. Oxford University Press, 2000. 268 p.
8. Myers R. Metric wars. In: *The Magazine for Senior Financial Executives*. CFO Publishing Corp., 1996, October.
9. Pelanienė N., Stalgienė A. Maisto produktų ir gėrimų pramonės įmonių veiklos rezultatai. In: *Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2007*. Vilnius: LAEI, 2008. P. 181–188.
10. Pelanienė N., Stalgienė A., Galnaitytė A. Žemės ūkio ir maisto pramonės subjektų struktūra. In: *Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2007*. Vilnius: LAEI, 2008. P. 158–165.
11. Pelanienė N., Stalgienė A. Lietuvos ir kai kurių kitų Europos Sąjungos šalių maisto produktų ir gėrimų gamybos sektorių struktūrinių ir veiklos rodiklių palyginimas // *Rinkotyra*. Vilnius: LAEI, 2006. T. 3(33). P. 89–96.
12. Petravičius T., Tamošiūnienė R. Corporate performance and the measures of value added // *Transport*. Vilnius: Technika, 2008. T. 23(3). P. 194–201.
13. Porter M. E. *Competitive Advantage*. New York: Free Press, 1985.
14. Porter M. E., Teisberg E. O. *Redefining Health Care: Creating Value – Based Competition on Results*. Harvard Business School Press, 2006. 506 p.
15. Smith A. *Tautų turtas*. Vilnius: Margi raštai, 2004. 510 p.
16. Волков Д. Л. Показатели результатов деятельности: использование в управлении стоимостью компании // *Российский журнал менеджмента*. 2005. № 3(2). С. 3–42.

Jolanta Paunksnienė, Aldona Stalgienė

CONTRIBUTORY FACTORS TO THE GROWTH OF VALUE ADDED IN THE INDUSTRY OF FOOD AND BEVERAGES

S u m m a r y

One can find a value-added indicator mentioned in the economic or statistical literature very often. The value-added indicator is used to evaluate the labour productivity level. Labour productivity is the first one in the list of labour development indicators, and is defined as a ratio of gross value added per one working hour of a person employed. The level of labour productivity, measured by value added, may be very distinct in different fields of economic activity. The fact is that value added plays a significant role not only in the economy of each enterprise, but also in the country's economics. Consequently, there is a demand for considering the conception, essence and importance of the labour productivity as an indicator describing both the development of economics of the whole country and the efficiency of separate economic fields.

This paper analyses factors contributing to the growth of value added in the industry of food and beverages, as well as some economic structural changes in this sector. Comparison of the given economic and industrial indices allows a presumption that the structure of the food production industry by the number of employees is more advanced in Lithuania than in other EU countries. However, the substantially lower labour productivity reduces the efficiency of performance of individual sectors along with the investment flow into a sector. The basis for the growth of the country's economics is enterprises oriented towards employment of latest scientific knowledge and implementing innovative projects. Innovative processes and advanced technologies are essential for withstanding an increasing competitiveness and penetrating successfully into new markets. Therefore, it is important to strengthen relations among business, science and government institutions, to render small enterprises help in evaluating their innovative potential and applying for EU funds in order to implement their progressive projects.

Key words: value-added, economic value added, labour productivity, efficiency, investment, innovation